

Olosz Katalin

Balladagyűjtő tanárok a kolozsvári Ferenc József Tudományegyetem diplomásai között

A magyar népballada, mint folklórműfaj, a 19. század hatvanas éveiben, Kriza János vadrózsáinak megjelenésével került az érdeklődés homlokterébe, s a század hetedik-nyolcadik évtizede a népballada iránti fokozott érdeklődés jegyében telt el. Tulajdonképpen a magyar népballada felfedezésének, megismerésének, az első jelentős gyűjtemények megalkotásának kora ez, melyben a verses népi epika iránti, már-már rajongásba átcsapó érdeklődés eredményeként a magyar népballada addig nem sejtett gazdagsága tárult fel Kriza János, Szabó Sámuel gyűjtő-szervező munkássága, valamint a *Magyar Népköltési Gyűjtemény* első és harmadik kötete révén.¹ E korszak egyben a népballada fogalmi meghatározásának, a gyűjtési és publikálási normák kialakításának – olyan szabályérvényű elvárások rögzítésének – kora is, melyek évtizedek hosszú sorára dominánsan befolyásolták a népballadáról való gondolkodást és a balladagyűjtés/publikálás gyakorlatát. Elég, ha csak arra utalunk, hogy a balladát dallam nélküli, strófákra nem tagolt (stichikus) *népkölteménynek* tekintették, melynek változataira csak akkor figyeltek, ha lényeges tartalmi és esztétikai többletet hoztak az addig ismertekkel szemben. A szövegek kiigazítása, a szövegalakítás hallgatólagosan elfogadott és gyakorolt eljárás volt, a

¹ Önálló, csak népballadákat tartalmazó kiadvány a 19. században nem jelent meg. A *Magyar Népköltési Gyűjtemény* kötetében *Balladák és rokonművek* címen külön fejezetben hozták nyilvánosságra a balladákat és az epikus énekeket. Kriza János, mivel földrajzi szempontok alapján tagolta a *Vadrózsák* anyagát, a balladákat az egyes székely székek népdalainak élén publikálta. Lásd Kriza 1863, *MNGYI.* 1872, *MNGYIII.* 1882. Kriza János és Szabó Sámuel gyűjteményének egy része csak százados késéssel jelent meg (lásd Kriza–Olosz 2013, Szabó–Olosz 2009).

töredékes vagy ritmushibás szövegek, ha nem javították ki a gyűjtők, eleve szóba se jöhettek, mert a népköltészetet stabil esztétikai minőségnek fogták fel, mely időtlen, politikumon, aktualitáson felül áll. E szemlélet következtében a gyűjtés helyének, idejének vagy az adatközlő megnevezésének nem volt jelentősége, s így természetesen nem is várták el a gyűjtőktől az ilyen fajta kiegészítő adatokat.

A *Magyar Népköltési Gyűjtemény* (1882) harmadik kötetének megjelenése után azonban a lendület megtorpant. Szinte egyik napról a másikra megszűnt a népballada iránti érdeklődés, olyannyira, hogy a 19. század utolsó két évtizedéből egyetlen balladás kiadványt sem tudunk említeni, s a lapokban is teljesen véletlenszerűen jelent meg egy-egy ballada.²

Negyedszázadnyi időnek kellett eltelnie ahhoz, hogy a 20. század első évtizedében az erdélyi népballada iránti érdeklődés újra előtérbe kerüljön. Ekkor azonban már két különböző szemlélet jegyében folyt a kutatás: egyfelől tovább élt az irodalomesztétikai meghatározottságú balladaszemlélet, melyet a Kisfaludy Társaság és kiadványai képviseltek, másfelől újabb gyűjtőnemzedék jelentkezett, mely felismerte dallam és szöveg elválaszthatatlan egybetartozását, s ennek megfelelően, tudományos igényvel rögzítette és tanulmányozta a népballadák dallamát-szövegét, felülírva az addigra megmerevedett folklór- és műfajelméleti fogalmakat is. Vikár Béla, Bartók Béla, Kodály Zoltán, Veress Gábor, Seprődi János, Tóth Vilmos népzenei gyűjtései Kalotaszegen, Csíokban, Nagyszalontán, Gyergyóban, Udvarhely- és Marosszéken³ nemcsak tetemes mennyiségű balladát hoztak felszínre, de bebizonyították azt is, hogy a korábban stichikus *népköltemény*ként definiált balladák ugyanolyan strófás szerkezetű énekeltek versek, mint a népdalok. A zenefolkloristák fontosnak tartották a dallam és szövegváltozatok tér- és időbeli változásának vizsgálatát, a folklóradatok

² Okát keresve a jelenségnek, számolnunk kell a Kisfaludy Társaság anyagi helyzetének megrendülésével, de még inkább azokkal a folklórszemléleti változásokkal, melyek az irodalomesztétikai elvárások helyett folklórisztikai szempontokra koncentráltak. Lásd erről bővebben Olosz 2014.

³ Önálló kottás népzenei kiadvány a dualizmus idején nem jelent meg, a zenefolkloristák gyűjtéseiket az *Ethnographiában* tették közzé. (Lásd Veress 1905, 1911, Bartók 1908, Seprődi 1912, 1913, Tóth 1915). Ezek a gyűjtések kötetben csak a két világháború közötti időszakban, vagy még később jelentek meg, ha egyáltalán megjelentek. (Bartók–Kodály 1923, Kodály 1924, Benkő 1974). Vannak olyan gyűjtések is, melyek részben vagy egészben csak a 21. században kaptak nyilvánosságot (Szalay–Rudasné Bajcsai 2001, Vikár–Sebő–Küllős 2009).

földrajzi elterjedtségének ismeretét, mint ahogy azt is követelményként támasztották a gyűjtővel szemben, hogy pontosan jelölje meg a gyűjtés helyét, idejét, az adatközlő nevét, életkorát, társadalmi állását stb. Változtattak a szövegkezelési gyakorlaton is: az esztétikai szempontok kizárólagossága helyébe a szövegHITELESSÉG követelménye lépett, mely elvetette a gyűjtők-közlők bármiféle beavatkozási kísérletét a népköltészeti alkotások szövegébe.

Amint utaltam rá, a két markánsan elkülönülő gyűjtési periódus között volt egy negyedszázadnyi köztes időszak, amikor az erdélyi népbalada iránti érdeklődés látszólag teljesen háttérbe szorult. Balladakutatás szempontjából az 1882–1905 közötti időszakot⁴ csaknem napjainkig úgy tartotta számon a szaktudomány, mint megmagyarázhatatlan hiátust. Jószerével csak az ezredforduló körüli két évtizedben folytatott levéltári/kézirattári kutatások folytán derült ki, hogy korántsem volt természetlen ez az időszak, mi több, olyan mennyiségű ballada és epikus ének került feljegyzésre 1892 és 1905 között, melyet meg sem közelített az addig publikált balladák száma.⁵ A kézirattári kutatások derítettek fényt arra is, hogy a 20. század első két évtizedében a népzenei gyűjtések árnyékában tovább folyt a dallam nélküli gyűjtés is, melynek eredménye azonban – tekintélyes mennyiségű balladaszöveg – napjainkig kiadatlan maradt. Számokban kifejezve: 1892 és 1919 között – szűk három évtized alatt – a mai értelemben vett Erdély területéről 724 balladát és epikus éneket gyűjtött össze négy tanár (a kolozsvári tudományegyetem végzettjeinek két generációja), név szerint Mailand Oszkár, Kanyaró Ferenc, Szendrey Zsigmond és Viski Károly. A hétszázat meghaladó szövegkorpuszból azonban mindössze 66 ballada jelent meg a 20. század folyamán, 658 napjainkig kiadatlanul és ismeretlenül hányódott/hányódik levéltárak/kézirattárak mélyén. A négy tanár egyéni hozzájárulását az alábbi táblázat mutatja meg:

⁴ Az időköz alsó és felső határa a *Magyar Népköltési Gyűjtemény* harmadik és hetedik kötetének megjelenési éve.

⁵ A *Vadrózsák* első kötetében 35, a *Magyar Népköltési Gyűjtemény* első kötetében 45, harmadik kötetében 71 – összesen tehát 151 Erdélyben gyűjtött ballada jelent meg kötetben.

Gyűjtő neve	Gyűjtés ideje	Gyűjtött balladák száma	A gyűjtő életében közölt balladák száma
Mailand Oszkár (1858–1924)	1901–1903, 1908–1909	38	18
Kanyaró Ferenc (1859–1910)	1892–1905	421	29
Szendrey Zsigmond (1879–1943)	1912–1919	239	19
Viski Károly (1882–1945)	1902–1903, 1908–1909	26	–
Összesen:		724	66

A hatalmas mennyiségű balladaszöveg megismerése önmagában is fontos, hiszen az erdélyi népballada bő évszázaddal korábbi állapotáról nyújt eleven, plasztikus képet. De talán még fontosabb abból a szempontból, hogy általuk rálátásunk nyílik azokra a folyamatokra, melyek során a hagyományos folklórszemlélet szorításából nemcsak a zenefolkloristák, de a szöveggyűjtők is megpróbálták kiszabadulni. Együttal arra is fény derül, hogy a zenefolkloristák szemléletváltása a 20. század elején korántsem volt előzmények nélküli, a csak szöveget rögzítő gyűjtők között is voltak olyanok, akik igyekeztek túllépni a 19. századi teoretikusok által megszabott korlátokon.

A továbbiakban erre az aspektusra figyelve, hagyomány és újítás kontextusában vázolom a négy tanár közül kettőnek, Kanyaró Ferencnek és Szendrey Zsigmondnak a tevékenységét, akiknek a fent említett hatalmas mennyiségű ballada és epikus ének oroszlánrészét köszönhetjük.

Azon túl, hogy mind Kanyaró Ferenc, mind Szendrey Zsigmond a kolozsvári egyetemen folytatta tanulmányait, a két tanár életútjának közös jellemzője, hogy mindketten más szakterület, más tudományág felől közelítettek a folklórgyűjtéshez. Tevékenységükben az is közös, hogy tanárként mind Kanyaró Ferenc, mind Szendrey Zsigmond tanítványai bevonásával folytatott gyűjtőmunkát. A gyűjtés szervezésének módjában viszont lényegi eltérés mutatkozik. Kanyaró Ferenc egyéni kezdeményezésből, intézményes keretek nélkül szervezte a kolozsvári

unitárius főgimnázium tanulóinak gyűjtőmozgalmát, mely tudatosan a népballadák gyűjtésére irányult. A nagyszalontai diákok gyűjtőmunkája viszont egy nemzetközi szervezet, a Folklore Fellows magyar osztályának szervezésében bontakozott ki, s a népköltészet minden műfajára kiterjedt. Ennek a mozgalomnak, a Folklore Fellows nagyszalontai gyűjtőszövetségének volt az irányítója Szendrey Zsigmond. Vagyis azt, hogy mit és miként gyűjtsenek a diákok, nem csak Szendrey határozta meg, mint ahogy a gyűjtésben részt vevő diákok jutalmazása is a Folklore Fellows magyar osztályának hatáskörébe tartozott. S ezen a ponton élesen elkülönül a kolozsvári és szalontai diákok gyűjtőtevékenysége. Kanyaró tanítványait nem ösztönözték kitűzött pályádják, a tanáruk iránti tisztelet volt az egyetlen motiváló tényező. A nagyszalontai diákok viszont kisebb-nagyobb pénz- és könyvjutalom reményében kapcsolódtak be a gyűjtőmunkába.

Kanyaró Ferenc (Torda, 1859. május 25. – Kolozsvár, 1910. március 21.) 1885-ben fejezte be egyetemi tanulmányait magyar–történelem–filozófia szakon. Zrínyi-kutatóként indult, majd egyháztörténeti kutatások kötötték le tudományos érdeklődését amellelt, hogy folyamatosan tanított a kolozsvári unitárius főgimnáziumban. 1892-ben fordult érdeklődése a népballada felé, s ettől kezdve a balladagyűjtés domináns szerepet játszott tudományos tevékenységében. Tanítványait is bevonva a gyűjtőmunkába, 1896 májusában egy 275 darabot számláló balladagyűjteményt küldött be kiadásra a Kísfaludy Társasághoz. A Társaság azonban előbb csak halogatta a kötet megjelentetését, aztán végképp megfeledezett róla. Mivel a kéziratot nem sikerült visszaszereznie, Kanyaró élete végéig reménykedett a beküldött gyűjtemény megjelenésében. Emiatt a hatalmas szöveganyagból, melyet 1896 után is gyarapított, mindössze 29 balladát tett közzé négy rövid közleményben (Kanyaró 1895, 1906a, 1906b, 1909). Nevét a folklorisztikai szakirodalom ezek alapján tartotta számon mindaddig, míg 421 balladát és epikus éneket tartalmazó gyűjteménye évszázados késéssel 2015-ben meg jelent (Kanyaró–Olosz 2015).

Kanyaró Ferenc gyűjteménye olyan időpontban jött létre, amikor még teljes erővel érvényesültek a 19. századi folklórszemlélet normatív követelményei, de már fel-feltűnedeztek azok a törekvések, melyek új irányt szabtak a 20. századi folklór-kutatásnak. A Kanyaró-gyűjtemény ennek a kettősségnek a jegyeit hordozza magán: egyrészt erős szálakkal kötődik a 19. század folklórgyűjtő és -publikációs gyakorlatához, másrészt sok te-

kintetben meghaladja azokat.⁶ A régihez való kötődése annál is inkább természetes, mivel Kanyaró nemcsak elfogadta, de lényegében egyet is értett a dualizmus kori teoretikusok és szöveggondozók elveivel és módszereivel. Dallam nélkül gyűjtött ő is,⁷ egy-két kivételes esettől eltekintve nem tüntette fel a gyűjtők, adatközlők nevét, a gyűjtés idejét, csupán a lejegyzés helyét jelölte meg. Szövegkezelés-gondozás tekintetében sem tudta – de nem is akarta – elkerülni folklórgyűjtő elődeinek esztétikai szempontokat érvényesítő gyakorlatát: köznyelvre írta át a nyelvjárási szövegeket, kiigazította a ritmus- és rímhibákat, s a szövegromlások és tartalmi-logikai hiátusok kiküszöbölése érdekében nem riadt vissza a nagyobb szövegmódosításoktól sem.

Bármennyire is kötődött Kanyaró a 19. század folklórszemléletéhez és szövegkezelő gyakorlatához, sok tekintetben túllépett azokon. Felismerte, például, hogy a népballada nem *népköltemény*, hanem énekelt vers, s mint ilyen, nyilvánvalóan strófás szerkezetű. E felismerés jegyében igyekezett versszakokra bontani a beérkezett szövegeket, melyeket tagolatlanul jegyeztek le tanítványai. Az előremutató felismerésnek azonban Kanyaró retrográd módszerrel szerzett érvényt: dallam hiányában, pusztán logikai alapon vagy frazeológiai egységek szerint tagolta versszakokra a diktálás után lejegyzett (sokszor sorhiányos) balladákat, ami óhatatlanul együtt járt kisebb-nagyobb szövegmódosításokkal. A népballadák strófás szerkezetének felismerésén túl a gyűjtemény egésze arról tanúskodik, hogy Kanyaró Ferenc folklórszemlélete, gyűjtési módszere, értékrendje a 19. századi elvárásokhoz képest jelentős mértékben átalakult, s ezáltal a modern folklorisztika egyik úttörő előfutárát tisztelhetjük személyében. Mindenekelőtt balladaszemléletének újszerűségét kell kiemelnünk. Folklórgyűjtő elődeivel ellentétben balladának nem pusztán a régi réteg darabjait tekintette. Gyűjteményébe felvette a népi epikus énekek addig figyelemre nem méltatott sokaságát: az új stílusú betyár-, baleset- és bűntényballadákat, a helyi hírverseket és epikus énekeket, a ponyván terjedő históriákat, a népi poéták versezeteit, a történeti és siratóénekeket. Ezzel párhuzamosan gyűjtőmunkájában hangsúlyosan érvényesített addig mel-

⁶ Lásd erről bővebben Olosz 2015: 81–133.

⁷ Dallam nélkül gyűjtött ugyan, de tudatában volt szöveg és dallam szoros egybetartozásának, s néhány bátoratlan lépést tett is a klasszikus balladák dallamának rögzítése érdekében.

lőzött (vagy talán nem is sejtett) folklorisztikai szempontokat: felismerte a változatok fontosságát, a népköltészet tér- és időbeli elterjedtségének jelentőségét, adott helyzetekben a töredékek fontosságát. Újat hozott Kanyaró azzal is, hogy felismerte a kiváló énekesek szerepét a szájhagyományozó költészet őrzésében/alakításában, s ennek megfelelően külön gondot fordított a kiváló énekesek balladatudásának minél alaposabb megismerésére. E felismerés jegyében egyik tanítványa segítségével elsőként tárta fel egy kiváló balladaénekes, a szabédi Dimény Mózesné Szabó Anna teljes repertoárját (Kanyaró–Rédiger–Olosz 2009). Ezzel egy 20. századi kutatói irányzatnak, az egyéniségvizsgálatnak lett az előfutára. Mindezek az újítások azonban ismeretlenek maradtak mind a kortársak, mind az utókor számára. Mi több, minden jel arra mutat, hogy éppen folkloriszemléletének új elemei – az új stílusú balladák és a nagyszámú változat közlési szándéka miatt – nem jelentette meg a Kisfaludy Társaság Kanyaró gyűjteményét.

A másik gyűjtő, **Szendrey Zsigmond** (Szatmárnémeti, 1879. február 28. – Balatonfenyves, 1943. május 28.) húsz évvel volt fiatalabb Kanyaró Ferencnél (egyidős volt Kanyaró diákgyűjtőivel). Abban az időszakban volt egyetemi hallgató, amikor Herrmann Antalt a néprajz professzorává habilitálták a kolozsvári egyetemen. 1903-ban megszerzett magyar–latin szakos diplomájával előbb Pécsen, Gyöngyösön, Bártfán, Makón volt gimnáziumi tanár, majd 1912 őszén érkezett Nagyszalontára, hol hat és fél tanévet töltött. Tudományos pályáján nyelvészként indult, zürjén nyelvészeti dolgozatokat követően Nagyszalontán kezdett folklórral foglalkozni. Előbb egyéni kezdeményezésből és magányosan, 1913 decemberétől pedig diákok gyűjtőmunkájának irányítójaként is. Öt és fél éven át vezette a Folklore Fellows nagyszalontai gyűjtőszövetségének munkáját, melynek eredményességét a *Nagyszalontai gyűjtés* című, általa szerkesztett kötet bizonyítja (MNGY XIV. 1924). A minden folklórműfajt felölelő gyűjteményben mindössze 12 balladaszöveg található, valamennyi a régi réteg darabja, és még csak mutatóban sincs a gyűjteményben új stílusú betyár-, baleset- vagy bűntényballada. Ennek okát a gyűjtemény bevezetőjében Sebestyén Gyula, a Folklore Fellows magyar osztályának elnöke, s egyben a *Magyar Népköltési Gyűjtemény* sorozatszerkesztője fedte fel: a kiadványt ünnepi kötetnek szánták Arany János születésének centenáriumára, ezért szigorúan csak olyan szövegeket válogattak be a gyűjteménybe, melyeket Arany János is ismerhetett szalontai éveiből (Sebestyén 1924:

V). A kötet a háborús körülmények miatt végül 1917-ben nem jelenhetett meg, s az 1924-ben napvilágot látott gyűjtemény szövegállományán már nem változtattak.⁸ Következésképpen a *Nagyszalontai gyűjtés*ben csak töredéke jelent meg annak a hatalmas szövegtörzshöz, melyet a Folklore Fellows nagyszalontai gyűjtőszövetségének tagjai – Szendrey Zsigmond tanítványai – 1912 és 1919 között gyűjtöttek, majdnem kizárólag Nagyszalontáról, s mely a mai napig kiadatlan.

Ismerve Szendrey Zsigmond és Sebestyén Gyula folklórszemléletét, úgy tűnik, az Arany-centenáriumra való hivatkozás jó ürügy volt arra, hogy a *Nagyszalontai gyűjtés*ből kirostáljanak minden olyan szöveget, mely nem illett bele a *Magyar Népköltési Gyűjtemény* sorozatának 19. században kialakított normarendszerébe. Bár Szendrey Zsigmond húsz évvel volt fiatalabb Kanyaró Ferencnél, s így az egyetemen hallgathatta Herrmann Antal néprajzi előadásait, folklórszemlélete csaknem ókonzervatívnak mondható a Kanyaróéhoz képest. Ebben az is közrejátszhatott, hogy Szendrey Zsigmond közvetlen rokoni kapcsolatot ápolt Gyulai Pállal, akinek rövid ideig, pályája kezdetén titkára is volt (Sándor 1966: 304). Szinte jelképesnek fogható fel, hogy a Gyulai által megindított *Magyar Népköltési Gyűjtemény* sorozatának utolsó kötetét Szendrey Zsigmond szerkesztette – nagyjából azoknak az irányelveknek az alapján, melyeket még Gyulai Pál és Arany László fektetett le, s melyeknek egy részét Sebestyén Gyula is vallotta, hiszen a Folklore Fellows gyűjtési útmutatójában a verses epikai népköltészetten belül a *népballadát* megkülönböztette az *újabb eseményeket tárgyaló epikai énekektől* és *zsványhistóriáktól*. Balladának Szendrey Zsigmond is csak a régi réteg darabjait ismerte el, egy kéziratban maradt dolgozatában meg is fogalmazta, hogy a *zsványhistóriáknak, újabb eseményeket tárgyaló epikai énekeknek* semmi keresnivalójuk nincs a Kisfaludy Társaság népköltési gyűjteménysorozatában (Szendrey é. n.). Az irodalomesztétikai kritériumok fényében nem tulajdonított jelentőséget a változatoknak, akárhány szövegváltozatot szedtek össze a szalontai diákok, egynek – egyetlen balladának – tekintette, mint ahogy a dallammal való gyűjtés fontosságát sem ismerte fel igazából. Kodály Zoltán szalontai gyűjtőútjai után sem változtatott balladafelfogásán, már ami a ballada stichikus versként való értelmezését illeti. Folklórszem-

⁸ A *Nagyszalontai gyűjtés* szerkesztésének/megjelenésének körülményeiről lásd bővebben Olosz 2017.

léletének ezek az elemei eleve kizárták annak a lehetőségét, hogy a Nagyszalontáról begyűjtött 74 balladatípus 239 változatát/töredékét valaha is érdemesnek vélte volna maradéktalanul nyilvánosságra hozni. S tegyük hozzá még azt is, hogy nem Szendreyt múltott, hogy az irányítása alatt álló gyűjtőszövetség diákjai elsőként valósítottak meg egy olyan közös gyűjteményt, mely egyetlen helység népköltészetének minden műfajra kiterjedő, változatok sokaságát felmutató monográfiája lett. Sajnos nemcsak a balladák, de a teljes szövegtörzset is kiadásra vár mind a mai napig.

Kanyaró Ferenc, Szendrey Zsigmond és tanítványaik addig nem látott bőségben és változatosságban jegyezték fel a népballadákat és epikus énekeket, kiterjesztve a mai értelemben vett egész Erdélyre s a népballada minden rétegére az addig csaknem kizárólagosan Székelyföldre és a népballada régi rétegére összpontosított figyelmet. Mindkét gyűjtemény kiadatlan maradt – furcsa módon egymásnak ellentmondó, de mégis ugyanazon ok miatt. A Kanyaró-gyűjtemény kiadását újszerű balladaszemlélete miatt halogatta és halasztotta el végképp a Kisfaludy Társaság, a nagyszalontai balladák esetében pedig a Kisfaludy Társaság balladaszemléletét fenntartás nélkül magáénak valló Szendrey Zsigmond nem tekintette balladának a *zsványhistóriákat és újabb eseményeket tárgyaló epikai énekeket*, vagyis az új stílusú betyár-, baleset- és bűntényballadákat, s ennek megfelelően nem tartotta érdemesnek közreadásukat.⁹

Kanyaró Ferenc fájdalmas veszteségként élte meg gyűjteménye elfektetését, hiszen számára az egy példányban elkészített kézirat örökre elveszett. A szaktudomány látószögéből ítélve meg a történeteket, inkább nyereségnek fogható fel, hogy Kanyaró gyűjteménye nem jelent meg a maga idejében. Ha a Kisfaludy Társaság rászánta volna magát a kolozsvári diákok gyűjteményének kiadására, alighanem ugyanarra a sorsra jutott volna a hatalmas kollekciónak, mint a *Nagyszalontai gyűjtés*. Kiebrudalták volna belőle az összes új stílusú sirató-, baleset-, betyár- és bűntényballadát.

⁹ Az igazsághoz az is hozzátartozik, hogy Szendrey Zsigmondnak, még ha szándékában állt volna is a Nagyszalontán összegyűjtött népköltészeti szövegek teljes kiadása, nem tehette volna meg: a diákgyűjtések kéziratái fölött nem ő rendelkezett. Azokat évről évre beküldte a Folklore Fellows magyar osztályához, személyesen Sebestyén Gyulának, aki viszont a két világháború közötti időszakban már nem volt olyan helyzetben, hogy újabb kiadványt napvilágra segíthetett volna. Az megint más kérdés, hogy Sebestyén Gyula – helyzetétől és lehetőségeitől függetlenül – ugyanúgy nem tartotta volna érdemesnek és szükségesnek az új stílusú balladák közreadását.

ladát, úgyszintén a viszonylag szerényebb mennyiségű régi balladák változatait. Maradt volna egy vékony kis füzetre való népballada, melynek kéziratát a kirostált anyaggal együtt tovább nem őrizték volna – a magyar folklórisztika nagy veszteségére. A Kanyaró-kéziratban ugyanis első ízben szerepelnek – méghozzá tömegével – az új stílusú magyar népballada minden válfajai és változatai, valamint a szabadságharc és önkényuralmi korszak történeti énekei. Különösen jelentősnek mondható a betyárballadák nagyszámú előfordulása, mert az addigi erdélyi népköltészeti kiadványokban híre-pora nem volt ennek a balladafajtának. De a későbbiekben is csak elvétve, véletlenszerűen találunk erdélyi falvakban gyűjtött betyárballadákat. Dános Erzsébet balladakatalógusában még 1938-ban is mindössze négy erdélyi adat szerepel a betyárballadák fejezetében,¹⁰ s azok közül is hármat zenefolkloristák gyűjtöttek a 20. század elején (Dános 1938: 152–154, 157).¹¹ Mindez azt a látszatot keltette, hogy Erdélyben az alföldi eredetű betyárballadák ismeretlenek voltak, jószerével csak a második világháború utáni gyűjtésekben bukkannak fel nagyobb számban. Holott – a Kanyaró-gyűjtemény tanúsága szerint – a 19–20. század fordulóján már Erdély-szerte ismertek és népszerűek voltak a betyárballadák, és nemcsak Erdély nyugati és középső részén, hanem a székely székek népessége körében is.

Kanyaró Ferenc balladaszemléletének újszerűségét bizonyítja az is, hogy gyűjteményébe felvette a legújabb (kortárs) bűntényekről keletkezett ponyvahistóriákat/epikus énekeket is. A több gyűjtőpontról beérkezett változatok élőben mutatták meg, hogy a nyolc-tíz évvel korábban, akár távoli országrészben elkövetett gyilkosságokról vagy balesetekről készült ponyvahistóriák milyen hihetetlen gyorsasággal terjedtek el Erdély falvaiban, formálódtak-alakultak új stílusú balladává azokban a közösségekben, ahol még igényelték és életben tartották az epikai költészetet. Ezek láttán Kanyaró Ferenc okkal-joggal gondolhatta úgy 1896-ban,

¹⁰ Nem számoltuk ide Váradi József balladáját és néhány rabéneket, melyek Dánosnál betyárballadaként szerepelnek.

¹¹ Jól jellemzi a betyárballadákhöz való szaktudományi viszonyulást, hogy az egész magyar nyelvterületről begyűjtött szerény mennyiségű betyárballadát egyetlen típuszámon (301) tartja nyilván a Dános-katalógus; továbbá az is, hogy a 19. századi hiteles/tudományos adatok egyetlen gyűjtő, Kálmány Lajos alföldi gyűjtéseiből származnak. A betyárballadák jó részét a katalógus készítője népszerűsítő válogatásokban találta meg, melyek nem tüntették fel sem a gyűjtőt, sem a gyűjtés idejét, sem a gyűjtés helyét.

hogy „népköltészetünk teljes epikai erejével lép át” a huszadik századba, s akár az új évezredbe is.¹² Megállapítása a maga korában annál is inkább meglepő volt, mivel a 19. század gyűjtői és teoretikusai egyfolytában siratták-temették a népballadát, mely meglátásuk szerint rohamosan sorvad, pusztul, és hamarosan nyomát sem lelik. Ezzel a tézissel ment szembe Kanyaró Ferenc, aki a népballadát nem statikus jelenségként értelmezte, hanem a népi kultúra mozgásban, szakadatlan átalakulásban lévő eleven részének tekintette, melynek életéhez a pusztulás és a megújulás egyaránt hozzátartozik. Ez a nyíltság – a dialektikus gondolkodás – tette lehetővé, hogy Kanyaró gyűjteménye átfogó tablót nyújtson az erdélyi népballada századforduló körüli állapotáról, arról, hogy az epikus költészetnek milyen darabjai forogtak közszájon, milyen darabjai voltak visszaszorulóban, illetve terjedőben, milyen költészeti hagyományból alakulhatott ki, születhetett meg egy-egy újkori ballada vagy epikus ének.

Korát meghaladó, előremutató felismerését Kanyaró Ferenc bővebben nem fejtette ki soha. Gyűjteményét viszont e felismerés jegyében állította össze, készítette elő kiadásra, melyben a klasszikus népballadától a ponyvahistóriáig a népi epikus költészet minden rétege és válfaja megtalálható. Amit Kanyaró Ferenc az összegyűjtött szövegek által reprezentált, elméleti síkon Katona Imre fejtette ki jó száz évvel később. Zárszóként őt idézem, Kanyaró felismerésének helyességét igazolandó: A népballadát „fokozatos kialakulásának időszakától kezdve lassú elmúlásának korszakáig átmeneti formák széles övezete veszi körül, amelyek egyrészt (a verses és kisebb részben prózai) epikával, másrészt pedig a (kötött formájú) lírával kötik össze népköltészeti-irodalmi vonalon egyaránt. E műfaji együttesből korántsem könnyű az úgynevezett »tisztá« balladai formák kikeresése. A műfaji jellemzés, meghatározás és elnevezés nehézségei is jelentős részben épp innen adódnak. [...] A népballada – folytatja Katona – nemhiába fiatal műfaj, meglepően gyors fejlődésre volt képes: a kortárs népdalhoz hasonlóan [...] rövid pályafutása alatt is »stílust váltott«. A régi és az új balladaréteg tartalmában-formában annyira különbözhet egymástól, hogy már-már műfaji egységét is kétségbe lehet vonni, sőt esetenként (pl. a franciában és a magyarban) még az átmeneti típusok is hiányozhatnak. A kutatók többsége megrekedt az értékesebb régi réteg vizsgálatánál, így

¹² Kanyaró Ferenc levele Beöthy Zsolthoz. Kolozsvár, 1896. május 18. MTA Könyvtára, Kézirattár, Ms 5088/6. Ua. In: Olosz 2015: 133.

viszont eredményeik nemcsak az európai balladakincs egészére, hanem sokszor még saját népük újkori balladáira sem alkalmazhatók” (Katona 1998: 184–185). – Ez történt Kanyaró Ferenc gyűjteményével is: a klaszikus balladák bővületében élő kortársak értetlenül álltak vele szemben és vállalhatatlannak tartották közreadását.

Szakirodalom

BARTÓK Béla

1908 Székely balladák. *Ethnographia* XIX. (1) 43–52, (2) 105–114.

BARTÓK Béla – KODÁLY Zoltán

1923 *Erdélyi magyarság. Népdalok*. Közzé teszik Bartók Béla és Kodály Zoltán. Kiadja a Népies Irodalmi Társaság, Budapest

BENKŐ András (szerk.)

1974 *Seprődi János válogatott zenei írásai és népzenei gyűjtése*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest

DÁNOS Erzsébet

1938 *A magyar népballada*. (Néprajzi Füzetek 7. Szerk. Györffy István) Hornyánszky Viktor R. T., Budapest

KANYARÓ Ferenc

1895 Székely népdal Oláhországról. *Erdélyi Múzeum* XII. (10) 555.

1906a Régi székely balladák. *Erdélyi Múzeum* XXIII. (1) 49–52.

1906b Székely balladák. *Ethnographia* XVII. (4) 232–242.

1909 Régibb székely népballadák változatai. *Erdélyi Múzeum* XXVI. (4) 335–342.

KANYARÓ Ferenc – OLOSZ Katalin

2015 *Erdélyi népballadák és epikus énekek. 1892–1905*. Kritikai kiadás. Kanyaró Ferenc szétszóródott hagyatékát összegyűjtötte, szerkesztette, bevezető tanulmánnyal és jegyzetekkel közléteszi Olosz Katalin. Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár

KANYARÓ Ferenc – RÉDIGER Ödön – OLOSZ Katalin

2009 *Ne mondd, anyám, főd átkának. Dimény Mózesné Szabó Anna énekei. Szabéd, 1895–1896*. Rédiger Ödön gyűjtését Kanyaró Ferenc hagyatékából bevezető tanulmánnyal és jegyzetekkel közléteszi Olosz Katalin. Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár

KATONA Imre

1998 Ballada. In: Voigt Vilmos (szerk.): *A magyar folklór*. (Osiris tan-
könyvek) Osiris Kiadó, Budapest, 184–220.

KODÁLY Zoltán

1924 Dallamok gyűjteménye. Gyűjtötte és szerkesztette Kodály Zoltán.
In: Szendrey Zsigmond (szerk.): *Nagyszalontai gyűjtés*. Gyűjtötte
a Folklore Fellows magyar osztályának nagyszalontai gyűjtőszövet-
sége. Kodály Zoltán közreműködésével szerkesztette Szendrey Zsig-
mond. Budapest, 257–302. (MNGY XIV).

KRIZA János

1863 *Vadrózsák. Székely népköltési gyűjtemény*. Első kötet. Stein János
Erd. Muz. egyleti könyvtár bizománya, Kolozsvárt

KRIZA János – OLOSZ Katalin

2013 *Vadrózsák. Erdélyi néphagyományok*. Második kötet. Kriza János
és gyűjtői körének szétszórt hagyatékát összegyűjtötte, szerkesztet-
te, bevezető tanulmánnyal és jegyzetekkel közzéteszi Olosz Katalin.
Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár

MNGY = *Magyar Népköltési Gyűjtemény I–XIV, 1872–1924.*

I. 1872 *Elegyes gyűjtések Magyarország és Erdély különböző részeiből*.
Szerkesztette Arany László és Gyulai Pál. Athenaeum, Pest

III. 1882 *Székelyföldi gyűjtés*. Gyűjtötték Kriza János, Orbán Balázs, Be-
nedek Elek és Sebesi Jób. Athenaeum, Budapest

VII. 1905 *Székelyföldi gyűjtés*. Gyűjtötte és szerkesztette Mailand Oszkár.
Athenaeum, Budapest. – Lásd Mailand Oszkár címszónál is.

XIV. 1924 *Nagyszalontai gyűjtés*. Gyűjtötte a Folklore Fellows magyar
osztályának nagyszalontai gyűjtőszövetsége. Kodály Zoltán közre-
működésével szerkesztette Szendrey Zsigmond. Athenaeum, Buda-
pest – Lásd Szendrey Zsigmond (szerk.) címszónál is.

MAILAND Oszkár

1905 *Székelyföldi gyűjtés*. Gyűjtötte és szerkesztette Mailand Oszkár. Bu-
dapest (MNGY VII).

OLOSZ Katalin

2011 Viski Károly balladagyűjtései a huszadik század elején. In: *Uó: Feje-
zetek az erdélyi népballadagyűjtés múltjából*. Kriza János Néprajzi
Társaság, Kolozsvár, 9–70.

2014 Népköltészeti gyűjtések Erdélyben a néprajz önálló tudományterü-
letté válásának időszakában (1889–1914) In: Keszeg Vilmos – Szász

- István Szilárd – Zsigmond Júlia (szerk.): *Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve 22. Néprajzi intézmények, kutatások, életpályák*. Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 15–59.
- 2015 Két kor küszöbén. Egy folklórgyűjtő tanár a 19–20. század fordulóján. In: Kanyaró Ferenc – Olosz Katalin: *Erdélyi népballadák és epikus énekek. 1892–1905*. Kritikai kiadás. Kanyaró Ferenc szétzóródott hagyatékát összegyűjtötte, szerkesztette, bevezető tanulmánnyal és jegyzetekkel közléteszi Olosz Katalin. Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 27–133.
- 2017 Népballadák a nagyszalontai gyűjtők hagyatékában (1912–1919). In: Jakab Albert Zsolt – Vajda András (szerk.): *Aranyhíd. Tanulmányok Keszeg Vilmos tiszteletére*. Kriza János Néprajzi Társaság–BBTE Magyar Néprajz és Antropológia Intézet–Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár, 975–992.
- SÁNDOR István
1966 Szendrey Ákos. 1902. december 7. – 1965. november 20. *Ethnographia* LXXVII. (2) 304–306.
- SEBESTYÉN Gyula
1924 A Nagyszalontai gyűjtésről. In: *Magyar Népköltési Gyűjtemény XIV. Nagyszalontai gyűjtés*. Gyűjtötte a Folklore Fellows magyar osztályának nagyszalontai gyűjtőszövetsége. Kodály Zoltán közreműködésével szerkesztette Szendrey Zsigmond. Athenaeum, Budapest, V–XV.
- SEPRÓDI János
1912 Marosszéki dalgyűjtemény. *Ethnographia* XXIII. (4) 225–231, (5) 294–298, (6) 352–359.
1913 Marosszéki dalgyűjtemény. *Ethnographia* XXIV. (1) 36–49.
- SZABÓ Sámuel – OLOSZ Katalin
2009 *Erdélyi néphagyományok. 1863–1884*. Szabó Sámuel és gyűjtői körének szétzört hagyatékát összegyűjtötte, szerkesztette, bevezető tanulmánnyal és jegyzetekkel közléteszi Olosz Katalin. Európai Folklór Intézet–Mentor Kiadó, Budapest–Marosvásárhely
- SZALAY Olga – RUDASNÉ BAJCSAY Márta
2001 *Kodály Zoltán nagyszalontai gyűjtése*. Sajtó alá rendezte és szerkesztette Szalay Olga, Rudasné Bajcsay Márta. Balassi Kiadó–Magyar Néprajzi Társaság, Budapest

SZENDREY Zsigmond (szerk.)

1924 *Nagyszalontai gyűjtés*. Gyűjtötte a Folklore Fellows magyar osztályának nagyszalontai gyűjtőszövetsége. Kodály Zoltán közreműködésével szerkesztette Szendrey Zsigmond. Budapest

TÓTH Vilmos

1915 Régi székely énekek. *Ethnographia* XXVI. (4–6) 309–312.

VERESS Gábor

1905 A „Molnár Anna” című székely ballada újabb változata. *Ethnographia* XVI. (4) 222–224.

1911 Székely balladák. *Ethnographia* XXII. (1) 50–55, (2) 106–108.

VIKÁR Béla – SEBŐ Ferenc – KÜLLŐS Imola

2009 *Vikár Béla népzenei és népköltési gyűjteménye*. I. munkafázis. Szöveg – hang – kép. Szerkesztette Sebő Ferenc. A szöveget gondozta, a jegyzeteket és a szómagyarázatokat írta Küllős Imola. DVD-ROM. A Hagyományok Háza, a Néprajzi Múzeum és a MTA Zenetudományi Intézet közös kiadványa, Budapest

Kézírtos források

Néprajzi Múzeum, Etnológiai Archívum, Budapest

EA 10686 SZENDREY Zsigmond: *Szalonta betyárköltészete*. é. n.

Képek



1. Kanyaró Ferenc
(Torda, 1859. május 25. –
Kolozsvár, 1910. március 21.)



2. Szendrey Zsigmond
(Szatmárnémeti, 1879. február 28. –
Balatonfenyves, 1943. május 28.)



Profesori culegători de balade populare printre licențiații Universității „Ferenc József” din Cluj

În urma cercetărilor recente ale autoarei în diferite arhive, au fost descoperite o mulțime de manuscrise inedite conținând un număr extrem de mare (peste 650) de balade și cântece populare epice din Transilvania. Baladele au fost culese în perioada 1892–1919 de patru profesori de liceu – toți patru licențiați ai universității clujene. Lucrarea de față analizează cauzele care au dus la nepublicarea celor mai mari două colecții realizate de Ferenc Kanyaró și Zsigmond Szendrey cu ajutorul elevilor.

Ballad-Collecting Teachers among the Graduates of “Ferenc József” University in Cluj

As a result of the recent research of the author in different archives a lot of unpublished material has been discovered, including a huge number (over 650) of Transylvanian folk ballads and epic songs. These had been collected by four teachers – all graduates of the “Ferenc József” University from Cluj – between 1892 and 1919. The present paper analyses what could have been the causes of not publishing the two biggest collections, those collected by Ferenc Kanyaró and Zsigmond Szendrey with the help of their pupils.